

האזינו השמים ותשמע הארץ

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי: (דברים לב א)

רש"י דברים פרק לב פסוק א

האזינו השמים - שאני מתרה בהם בישראל ותהיו אתם עדים בדבר (לעיל ל יט). שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדים, וכן ותשמע הארץ. ולמה העיד בהם שמים וארץ? אמר משה: אני בשר ודם למחר אני מת, אם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם? לפיכך העיד בהם שמים וארץ, עדים שהן קיימים לעולם. ועוד, שאם יזכו, יבואו העדים ויתנו שכרם. הגפן תתן פריה, והארץ תתן יבולה, והשמים יתנו טלם. ואם יתחייבו, תהיה בהם יד העדים תחלה (לעיל יא, יז), "ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה", ואחר כך "ואבדתם מהרה" על ידי האומות.¹

רש"י ישעיהו פרק א פסוק ב

"שמעו שמים והאזיני ארץ - משה אמר: "האזינו השמים ותשמע הארץ" (דברים לב), למה שינה ישעיה את הלשון? שנו רבותינו בדבר זה ומדרשות רבים בפרשת האזינו בספרי. ונחלקו חכמים עליהם ואמרו: אין הדבר כן, אלא בזמן שהעדים באים ומעידים ונמצאו דבריהם מכוונים עדותן קיימת ואם לאו אין עדותן קיימת. אילו לא בא ישעיה ונתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ, היו שמים מעידים ואומרים: כשנקראו לעדות זו בימי משה שאמר: העידותי בכס היום, בהאזנה שמענו; והארץ מעידה: אני נקראתי בלשון שמיעה. ואין עדותן מכוונת. בא ישעיה וחלף את הדבר נמצאו שניהם מעידים בלשון האזנה ובלשון שמיעה.²

רמב"ן דברים פרק לב פסוק א

"האזינו השמים" - על דרך הפשט, צדקו דברי רבי אברהם כי הכתובים יתנו עדיהם בכל הדברים שהם קיימים ועומדים. וכן, שמעו הרים את ריב ה' (מיכה ו ב), וגם אבן יהושע, כי שם כתיב (יהושע כד כז) כי היא שמעה.³

¹ רש"י מציג בצורה חדה וברורה את הרעיון שהקריאה לשמים ולארץ היא מעין עדות. עדות של התראה ואזהרה לפני המעשה וגם של האשמה בדין וגם הענשה, לאחר המעשה. נראה שהמקור שלו הוא ספרי בפרשתנו: "היה רבי בניה אומר: בזמן שאדם מתחייב בדין אין פושטים בו יד תחילה אלא עדיו שנאמר: יד העדים תהיה בו בראשונה (דברים יז ז) ואחר כך בני אדם ממשמים ובאים שנאמר: "ויד כל העם באחרונה" (שם). כך, בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום מה נאמר בהם: וחרה אף ה' בכס ועצר את השמים (דברים יא יז) ואחר כך פורעניות ממשמשות ובאות שנאמר: ואבדתם מהרה (שם). ובזמן שישראל עושים רצונו של מקום מה נאמר בהם: והיה ביום ההוא נאם ה' אענה את השמים (הושע ב כג) ואומר: זרעתי לי בארץ (שם)". (למה הוא לא מביא את הכל מקריאת שמע או לפחות מהתורה? למה את הטוב מהושע דווקא?). מקור נוסף לרש"י הוא פשט הפסוקים עצמם. בסוף פרשת וילך, שלושה פסוקים לפני תחילת שירת האזינו, בדברי ההקדמה לשירה אומר משה: "הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם וְשַׁטְרֵיכֶם וְאֲדַבְרָה בְּאָזְנֵיהֶם אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְאֶעֱיֵדָה בָּם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ" (דברים לא כח). ופרק קודם, ל יט: "העידתי בְּכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ הַחַיִּים וְהַמּוֹת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבְחַרְתָּ בַחַיִּים לְמַעַן תַּחֲיֶה אֹתָהּ וְזָרַעְךָ". וכבר בתחילת הספר, ד לב: "העידתי בְּכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ כִּי אֲבַד תֵּאבְדוּן מֵהָרַע מֵעַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲתֶם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא תֵאָרֶכְן יָמִים עֲלֵיהֶם כִּי הַשָּׁמַד תִּשְׁמְדוּן". משה עקבי לאורך כל הספר. ראה פירושי רש"י לפסוקים האלה.

² גם פה הולך רש"י בעקבות מדרש ספרי, כפי שהוא מציין בעצמו. כוונתו למדרש הבא: "לפי שהיה משה קרוב לשמים, לפיכך אמר: האזינו השמים. ולפי שהיה רחוק מן הארץ, אמר: ותשמע הארץ אמרי פי. בא ישעיה וסמך לדבר: שמעו שמים (ישעיהו א ב) שהיה רחוק מן השמים, והאזיני ארץ שהיה קרוב לארץ ... וחכמים אומרים: אין הדבר כן. אלא, בזמן שבאים העדים ומעידים, אם נמצאו דבריהם מכוונים כאחד עדותם קיימת ואם לאו אין עדותם קיימת. כך, אילו אמר משה האזינו השמים ושתק, היו שמים אומרים לא שמענו אלא בהאזנה. ואילו אמר ותשמע הארץ אמרי פי (ושתק) היתה הארץ אומרת לא שמעתי אלא בשמיעה. בא ישעיה וסמך לדבר: שמעו שמים והאזיני ארץ - ליתן האזנה ושמיעה לשמים והאזנה ושמיעה לארץ". כל כך חשובה העדות, עד שצריך שיהיו דברי שני העדים מכוונים כהלכות עדות החודש. ראה ראש השנה פרק ב משנה ו: "כיצד בודקין את העדים? ... ומכניסין את הגדול שבהן ... ואחר כך היו מכניסים את השני ובודקין אותו אם נמצאו דבריהם מכוונים עדותן קיימת". הפירוש הציורי ספרותי על ההבדל בין משה לישעיהו שזה קרוב לשמים וזה קרוב לארץ (מזכיר את ההבדל בין ישעיהו ליחזקאל, שזה בן כרך וזה בן כפר, ראה חגיגה יג ע"ב), נדחה מפני הפירוש הרציני המחייב עדות כהלכתה.

³ כוונת רמב"ן לפסוק כז בפרק כד ביהושע: "וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל כָּל הָעָם הִנֵּה הָאֲבָנִים הַזֹּאת תְּהִיָּה בָנוּ לְעֵדָה כִּי הָיָה שָׁמְעָה אֶת כָּל אֲמָרֵי ה' אֲשֶׁר דִּבֶּר עִמָּנוּ וְהָיְתָה בְּכֶם לְעֵדָה פֶּן תִּכְחָשׁוּן בְּאַלְהֵיכֶם". בפרק כד החותם את הספר, אוסף יהושע את כל העם ונפרד ממנו. בדומה למשה, בפרשות המסיימות את ספר דברים, הוא כורת ברית, כותב ספר תורה, פורש היסטוריה (קטעים נרחבים מפרק זה אנחנו קוראים בהגדה של פסח), מוכיח ומתרה בבני ישראל. אבל שם לא רק האבן היא עד, אלא בני ישראל עדים אחד לשני. ראה פסוק כב שם: "וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל הָעָם עֲדִים אַתֶּם בְּכֶם כִּי אַתֶּם בְּחַרְתֶּם לָכֶם אֶת ה' לְעֵבֹד אוֹתוֹ וַיֹּאמְרוּ עֲדִים". ואצלנו? ניתוח השוואתי בין פרידה זו של יהושע ובין פרידת משה ודאי נכתבה כבר ע"י בר או בת אוריין והמאיר עינינו יבורך.

ועל דרך האמת, הם השמים והארץ הראשונים הנזכרים בבראשית, כי הם יבואו בברית עם ישראל, על כן אמר שיאזינו השמים וישמעו התנאים ואיך יעשה בהם.⁴

ספרי פסקא שו (א)

אמר לו הקב"ה למשה: אמור להם לישראל: הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמה שינו את מדתם? או שמה אמר גלגל חמה אינו עולה מן המזרח ומאיר לכל העולם... הסתכלו בארץ שבראתי לשמשכם שמה שינתה את מדתה? שמה זרעתם בה ולא צמחה, או שמה זרעתם חטים והעלת שעורים? או שמה אמרה פרה זו איני דשה ואיני חורשת היום, או שמה אמר חמור זה איני טוען ואיני הולך? וכן לענין הים הוא אומר: "אשר שמתני חול גבול לים" שמשעה שגזרתי עליו שמה שינה את מדתו ואמר אעלה ואציף את העולם? ...⁵

ספרי דברים שם

רבי נחמיה אומר: משל למלך שיצא בנו לתרבות רעה. התחיל קובל עליו לאחיו והתחיל קובל עליו לאוהביו והתחיל קובל עליו לשכניו והתחיל קובל עליו לקרוביו. לא זו האב ההוא להיות קובל והולך, עד שאמר: שמים וארץ! למי אקבול עליך...⁶

ספרי שם

רבי מאיר אומר: כשהיו ישראל זָפְקִים, הם היו מעידים בעצמם שנאמר: "ויאמר יהושע אל העם עדים אתם בכס" (יהושע כד כב)⁷... קלקלו בעצמם... העיד בהם שבט יהודה ובנימין... קלקלו שבט יהודה ובנימין... העיד בהם את הנביאים... קלקלו בנביאים... העיד בהם את השמים שנאמר: "העידותי בכס היום את השמים ואת הארץ".⁸

קלקלו בשמים... העיד בהם את הארץ... קלקלו בארץ... העיד בהם את הדרכים... קלקלו בדרכים... העיד בהם את הגויים... קלקלו בגויים... העיד בהם את ההרים... העיד בהם את הבהמה... העיד בהם את העופות... העיד בהם את הדגים... העיד בהם את הנמלה, שנאמר: "לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכס" (משלי ו ו).

⁴ "על דרך האמת" אצל רמב"ן היא הקבלה. בדרך זו, העדות של השמים והארץ הולכת עוד צעד לקשר המיסטי שבין הברית של ישראל עם הקב"ה (התורה) וקיום הטבע. רעיון זה מובע כבר במדרשי חז"ל. ראה שמות רבה מז ד: "מהו כרתי אתך ברית ואת ישראל? שאילולי שקבלתם תורת הייתי מחזיר העולם לתוהו ובוהו, שנאמר (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה וגו', למה? שבתורה בראתי שמים וארץ". וכן הוא במקומות רבים אחרים (נדרים לב ע"א ועוד). אבל אם קיום השמים והארץ תלוי בקיום התורה ע"י עם ישראל, אולי הם כבר פסולים לעדות? ראה גמרא עבודה זרה ג ע"א: "אמר להם הקב"ה: שמים וארץ יעידו בהם שקיימו את התורה כולה. אומרים לפניו: רבש"ע, שמים וארץ נוגעין בעדותן, שנאמר: אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת". על דרך האמת אפשר גם להסתבך ודיינו שראינו שהרמב"ן ממשיך את רש"י בשתי הגישות. בגישת הפשט, דרך פירוש אבן עזרא, בהשוואה עם יהושע ממשיך דרכו של משה; ובדרך הסוד, שהעדות היא יותר משכר ועונש אם תשמעו אם לא תשמעו, אלא מהות מתמשכת הקשורה בעצם קיום העולם: "אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת" (ירמיהו לג כה).

⁵ העדות שהשמים והארץ מעידים בנו איננה בשינוי טבעם ובכך שיטילו בנו את חמתם ויפסיקו לתפקד, אלא דווקא מהתמדתם לפי סדרי הטבע וחוקי הבריאה. אולי דווקא התמדת הטבע בטבעו היא שגורמת לאמונה היום יומית וחובת קיום התורה בעקבותיה. התבוננות בטבע ולא בנס. הדבר בולט במיוחד בדוגמא של הים. אמנם אנחנו מזכירים קריעת ים סוף כל יום, אך אנו גם רואים כל יום את התייחוס: "עד פה תבוא ולא תוסיף ופה ישית בגאון גלית" (המשך המדרש שם). ראה סיום המדרש שם שמדגיש את הדומם והפאסיביות שבשמים ובארץ מול כח החיות של האדם: "והלא דברים קל וחומר. ומה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד אם זוכים אין מקבלים שכר ואם חוטאים אין מקבלים פורענות ואין חסים על בניהם ועל בנותיהם - לא שינו את מדתם; אתם שאם זכיתם אתם מקבלים שכר ואם חטאתם אתם מקבלים פורענות ואתם חסים על בניכם ועל בנותיכם, על אחת כמה וכמה שאתם צריכים שלא תשנו את מדותיכם". העדים שונים בתכלית מאלה שהם מעידים בהם, זו לא העדות של רש"י ורמב"ן.

⁶ בין השיטין, בתוך בין כל המדרשים הדנים בעדות השמים והארץ, "מסתתר" מדרש קטן זה. לשיטתו של ר' נחמיה "האזינו השמים... ותשמע הארץ" הוא ביטוי קריאה ספרותי מליצי כמו "ריבוננו של עולם" בלשוננו. פנייה נרגשת. ראה הביטוי "אי שמים" בגמרא ראש השנה יט ע"א: "אי שמים! לא אחיכם אנחנו, ולא בני אב אחד אנחנו, ולא בני אם אחת אנחנו? מה נשתנינו מכל אומה ולשון שאתם גוזרין עלינו גזירות קשות". אלא דא עקא, שמכאן הוא מגיע למסקנה שאין למלך לפני מי להתלונן על בנו שיצא לתרבות רעה. איפה העדים שידם תהיה בו? נראה שר' נחמיה מציע גישה שונה בתכלית לפיה אין עדים ואין מתווכי ביניים. אין כביכול לקב"ה לפני מי לקבול על עם ישראל ושניהם צריכים "להסתדר ביניהם". פתח בפירוש ספרותי מליצי וסיים בעולם ומלואו. זה כוחו של המדרש.

⁷ זה הפסוק שכבר הבאנו בהערה 3 לעיל כאשר יהושע נפרד מהעם: "ויאמר יהושע אל העם עדים אתם בכם כי אתם בחרתם לכם את ה' לעבד אותו ויאמרו עדים". העדות הטובה ביותר, אומר ר' מאיר, היא "כל ישראל ערבים זה בזה" (במדבר רבה י ה) והוכח תוכיח את עמיתך" (ויקרא יט יז) ועוד. ראה מכילתא דרשב"י פרשת יתרו: "אמר הקב"ה ערבים אני צריך! אמרו הרי שמים וארץ יערבנו, אמר להן: בטילין הן... אמרו: בנינו יערבנו. אמר הרי ערבים טובים". ראה דברינו [כל ישראל ערבים זה בזה](#) בפרשת בחוקותי וכן דברינו [הוכח תוכיח את עמיתך](#) בפרשת קדושים.

⁸ העדות העצמית וההדדית, שהיא ללא ספק הדבר הרצוי, פשוט לא עבדה. קלקלו. לא נותרה ברירה - אומר ר' מאיר - אלא לנסות עדויות שונות ומגוונות אחרות. ניסינו, כולל הנביאים, וגם זה לא עזר ועל כורחנו הגענו לעדות השמים והארץ. ראה שוב יהושע פרק כד שעדות האבן בפסוק כז: "הנה האבן הזאת תהיה לנו לעדה", באה לאחר העדות העצמית בפסוק כב: "עדים אתם בכם כי אתם בחרתם לכם את ה' לעבד אותו". אלא שהמדרש לא נגמר כאן.

רבי שמעון בן אלעזר אומר: עלוב היה אדם זה שצריך ללמוד מן הנמלה. אילו למד ועשה עלוב היה: אלא שצריך ללמוד מדרכיה ולא למד.⁹

ספרי דברים פסקא שו"ה דבר אחר

משה העיד בהם בישראל שני עדים שהם קיימים לעולם ולעולמי עולמים, שנאמר: "העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ" והקב"ה העיד בהם את השירה, שנאמר: "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת" (דברים לא יט). אין אנו יודעים עדותו של מי קיימת, אם של הקב"ה אם של משה. כשהוא אומר: "וענתה השירה הזאת לפניו לעד" (שם לא כא), הא של הקב"ה מקיימת של משה ולא של משה מקיימת את של הקב"ה. ומפני מה העיד בהם משה בישראל שני עדים שהם חיים וקיימים לעולם ולעולמי עולמים? אמר: אני בשר ודם ולמחר אני מת. מה אם ירצו ישראל לומר לא קבלנו את התורה? מי מכחישם? לפיכך העיד בהם שני עדים שהם חיים וקיימים לעולם ולעולמי עולמים. והקב"ה העיד בהם את השירה. אמר: השירה תעיד בהם מלמטה ואני מלמעלה.¹⁰

תנחומא (בובר) פרשת האזינו סימן א

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי (דברים לב א). זה שהכתוב אומר: "נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו" (משלי טז כו). מה ראה משה לקרוא לשמים ולארץ בשעת פטירתו? אלא ללמד שקרא אותם לצוותן על עצמו. אמר להם: הרי גזר עלי הקב"ה שאמות, תנו דעתכם היאך תהיו מקבלין אותי בכבוד, שתהיו מסתכלין בי כאילו אני חי ומדבר דברי תורה לעולם. "האזינו השמים" שכבר אמרתי לכם: "העידותי לכם היום את השמים ואת הארץ" (דברים ד כו). תנו דעתכם שלא תהיו מקטרגים על ישראל לאחר מותי, אלא כך תהיו זכורים כאילו אני חי, עומד ומבקש רחמים על ישראל.¹¹

בעל הטורים דברים פרק לב פסוק א

האזינו השמים פירוש יושבי הערים הגדולות בצורות בשמים. ותשמע הארץ יושבי הארץ, פירוש יושבי כפרים וערים הקטנים.¹²

⁹ גם עדות השמים והארץ לא הועילה. ר' מאיר לא מעמיד את השמים והארץ כתחליף לעדות ההדדית בין בני האדם. יש המשך. שים לב איך הוא מפריד בין השמים ובין הארץ כחלק מההליכה "מלמעלה למטה", מהשמים, דרך הארץ ואשר עליה, עד לנמלה. כמה עלוב האדם שצריך ללמוד מהנמלה ואפילו ממנה לא למד. (ובמאמר מוסגר אין זו עליבות כלל וכלל ללמוד מנמלה. הלוואי עשה האדם כך, ראה דברינו [חכמת הנמלה](#) בפרשת שופטים). אז אם גם לא מהנמלה ומכל העדויות הקודמות, מה ילמד האדם? נראה לנו שר' מאיר יוצר כאן תנועה מעגלית המבקשת לחזור להתחלה. אין מנוס מאשר ללמוד מעצמנו "מעידים מעצמם". כל לימוד וכל לקח הוא בסופו של האדם בראייה עצמית. דרך ההרים, דרך השמים והארץ, דרך הדרכים, הגויים, הדגים, העופות והנמלה. אין תחליף לעדות העצמית וההדדית של בני האדם. האבן של יהושע אכן באה אחרי "עדים אתם היום", אבל אין היא תחליף לה, רק תזכורת וגורם מסייע לבן אנוש שזקוק להמחשה, למשל ולמדרשים טובים.

¹⁰ אז מי לא מסכים עם ניסיונו של משה למנות את השמים ואת הארץ כעדים? הקב"ה. יש שני עדים טובים יותר, אומר הקב"ה למשה: ראשית ועיקר, התורה - השירה עצמה. לא רק הפסוק הראשון "האזינו השמים ... ותשמע הארץ", אלא שירת האזינו כולה. ספר דברים כולו (ראה מלכים ב פרק כב), ספר התורה כולו (ראה סנהדרין כא ע"ב). שנית, אני עצמי. התורה מלמטה (תחליף לארץ של משה?) והקב"ה למעלה (תחליף לשמים?). ואם צריך לבחור אחד מבין שניהם, הקב"ה או התורה/שירה, עדיפה, כעד, התורה: "הלוואי אותי עיבו ותורת שמרו, מתוך שהיו מתעסקין בה המאור שבה היה מחזירן למוטב" (איכה רבה פתיחתא ב). משה, ערב מותו ופרידתו מחפש דבר מוחשי שיחליף אותו. הקב"ה סבור אחרת. אלמלי מדרש מפורש, אי אפשר לאומרו.

¹¹ התמקדנו הפעם במדרש ספרי וברעיון של עדות השמים והארץ. אבל יש לזכור שמדרשים רבים דורשים את ענין הקריאה לשמים ולארץ, ביטוי שלא בכדי צד את עיניהם של הדרשנים, בכיוונים אחרים. כגון מדרש זה שמזכיר לנו את הצד האישי של משה העומד כאן לפני פרידתו מהעולם. מדרש זה הוא דו-משמעי ולא לגמרי ברור ממנו אם משה אכן דורש כאן את כבודו האישי או שהכל לטובת בני ישראל. לעומתו, ראה המדרש הבא בדברים רבה י ד: "למה לשמים ולארץ? אמר ר' חנינא: למה הדבר דומה? לאחד שהפקיד פקדון אצל אוהבו. מת אוהבו שהפקיד את הפקדון אצלו. עמד בנו של אותו שהפקיד הפקדון והיה מכבד לאותו שהיה הפקדון אצלו ומכבד לאשתו. אמרו לו: למה אתה מכבד את שניהם? אמר להם: פקדון יש לי אצלם ואינה ברורה לי אצל מי הוא הפקדון אם אצלו אם אצל אשתו; כל היכן שפקדוני מונח שיהא שמור יפה. כך אמרו לו למשה: למה אתה מצוה לשמים ולארץ? אמר להם: אני עתיד למות ואיני יודע להיכן נפשי הולכת, אם לשמים אם לארץ. מנין? שנאמר: מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ (קהלת ג כא). לפיכך אני מצוה את שניהם; כל מקום שתהא נפשי מונחת שתהא יפה. אמר לו הקב"ה: חייך, אין בריה שליט על נפשך והיכן היא מונחת תחת כסא הכבוד בשמים. שכן אביגיל אומרת: והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך (שמואל א כה)". תהי נפשם של חללי מלחמת יום הכיפורים וחללי כל מערכות ישראל צרורה בצרור החיים עם נשמת משה, דוד וכל שאר פרנסי ישראל הנאמנים שמסרו נפשם לחיותו ותקומתו של עם ישראל בכל הדורות.

¹² לאחר כל הדרשות והפירושים "בשמים ובארץ", הנה פירוש 'ארצי' פשט קטן של ר' יעקב בן הרא"ש (מאות 13-14 גרמניה-ספרד), מי שכתב את ארבעה הטורים שהם הבסיס לשולחן הערוך. משה קורא ליושבי הערים הגדולות והבצורות חד גיסא וליושבי הכפרים וערי הפרזים מאידך גיסא: שמעו והאזינו לדברי. האם ראה בעל הטורים את משה על רקע ארץ ישראל או שמא על רקע ערי אשכנז וספרד של תקופתו. למה 'הוריד' את הקריאה הזו אל הארץ?

שבת שלום וגמר חתימה טובה
מחלקי המים

מים אחרונים: ריבוי המדרשים על שירת האזינו בספרי, אשר נחשב ל"מדרש הלכה", בהשוואה למדרשים האחרים (תנחומא ודברים רבה) הנחשבים "מדרשי אגדה", היא עוד הוכחה לכך שהחלוקה למדרשי הלכה ואגדה היא לא מדויקת. היום מקובלת יותר החלוקה למדרשי תנאים ואמוראים (פרנקל "דרכי האגדה והמדרש"). מדרש [ספרי דברים](#), ממנו הרבינו לצטט, מאריך במדרשי אגדה ואילו [דברים רבה](#) בפרשתנו מביא בראש דבריו מדרש הפותח בהלכה (כמו לאורך כל מדרש דברים רבה): "הלכה, אדם מישראל שהוא חושש באזונו מהו שיהא מותר לרפאותה בשבת?" - ומסיים בדבר מוסר פשוט. ראה שם.